

הבנאדם הרי צריך גירויים

להקת "קול ודממה" של משה אפרתי

מאת אריה יאס

שחשו מכה קטנה ביותר ממרחק של עשרים מטר. היו לי גם ויכוחים איתם. חרשת אחת טענה, שבעצם, היא שומעת את המכה דרך מכשיר-השמיעה שלה. אמרתי לעצמי: "או שנכשלתי - או שנדמה לה שהיא שומעת. ניתקתי אותה מן הרצפה, רצפת-עץ, כמובן, וביקשתי מאחד הבחורים שישא אותה באוויר. דפקתי עם המקל - וכלום. היא לא שמעה ולא הגיבה. ופה זה התחיל..."

שיטת הוויברציה, שבאמצעותה מועברים זעזועים דרך רצפת-העץ לרקדניהם של הרקדנים החרשים ומאפשרים להם להשתלב בקבוצה - נולדה.

"היה זה גירוי ראשוני. לא גירוי קולי-מוסיקלי, כי אם גירוי רתמי. לא אני צריך הייתי עוד להכות ברצפת-העץ - אחד מהם היה רוקע ברגלו והתנועה היתה מתחלפת וזורמת הלאה, ללא עזרה מצדי. יכולתי לשנות מבנים וצורות חזיתיות על הבמה, כשהסימן נובע מתוך הקבוצה, ונוצרה כוריאוגרפיה."

באותם ימים נוצרה גם להקה, "דממה" שמה, המורכבת מחרשים בלבד, שהופיעה לראשונה לפני קהל ב-1971 בארבע יצירות: "יוצא-דופן", "להשיג", "כנגד ארבעה בנים" ו"עטלפים".

עוד לפני כן יצר משה אפרתי עבור להקת "בת-שבע", שהוא היה אז מרקדניה הראשיים, את "לפתח חטאת רובץ", ולאחר מכן את "עין-דור" ו"צעדים של ביחד ולחוד". בעקבות פציעה ברגלו, התמסר אפרתי יותר ליצירת כוריאוגרפיות, כשהוזמן לבאלט האופרה של ברלין, הבאלט הפלמי בבליגיה והבאלט בן-זמננו בצרפת.

קלייב בארנס, מבקרו הנודע של "נירירק טיימס", כתב ב-1975: "אני רואה עתיד גדול לפניו. לדעתי, הוא הרקדן הישראלי הראשון המציע משהו אינדיווידואלי, דרך פרשנות משלו לשפת המחול של מרתה גראהם. אפרתי מביא משהו אישי לאמנות הכוריאוגרפיה, ומשום שהוא ישראלי - אני חושב שדבר אישי זה הוא ישראלי..."

בארנס ראה נכון. מאז ועד היום, שואבות יצירותיו הכוריאור-גראפיות של אפרתי מעולמו האישי מאוד, הישראלי מאוד. אם מזכרונות-ילדות מירושלים, ממנהגי לוויית ופולחנים ותהלוכות דתיות, ואם ממשנתו של מרטין בובר ושיריהם של משוררים חדשים וישנים כלאה גולדברג, משה בן-שואל, אשר רייך ועד ליהודה הלוי ואבן-גבירול.

לא מעט מהדברים הטובים והמקוריים ביותר בעולם נולדו במקרה. לפני כעשרים ושתיים שנה הוצע למשה אפרתי, אז רקדן צעיר בלהקת "בת-שבע", לעבוד עם קבוצה של חרשים בבית "הלן קלר" בתל-אביב. המציעים חשבו על משהו כמו פעילות חברתית, שיש בה גם מידה מסוימת של תיראפיה וקורטוב של עבודה סוציאלית. משה אפרתי, שעבד באותם ימים עם נורמן מוריס על התפקיד הראשי ב"הציידים האגדיים" של גלן טטלי, לא חשב על כלום.

כעבור שלושה חודשים התייצב אצל מנהל הבית, מר רייך, וביקש לשחררו מן "העבודה". עולמם של החרשים נראה לו כמבצר בלתי-חדיר. אי-אפשר להגיע אליהם, לדבר איתם, אמר. רייך ביקש ארכת זמן. תנסה עוד שלושה חודשים נוספים בלבד, אמר לאפרתי. קבוצה זו כבר עברה מדריכים רבים, ואם אני לא טועה, אני רואה שמהו שלא היה אצל האחרים מתחיל להתרקם בינך לבינם. נסה עוד שלושה חודשים, ואם לא ילך... תן להם עוד הזדמנות, הישאר עוד תקופת ניסיון...

משה אפרתי, שאחת מתכונותיו היפות ביותר היא הנדיבות, שכל חייו נותן ונותן, נשאר, ועד היום הוא נמצא שם: על הגשר המחבר בין שני עולמות - עולם הדממה המבוצר בחומות זכוכית שותקות ועולם המחול הסואן מצלילים, מקצבים מתחלפים, צבעים וצורות נעות ומשתנות.

באותם מפגשים ראשונים עם קבוצת החרשים השתמש משה אפרתי במקל שאחז בידו, כמו שרביט של מנצח, כדי להסב את תשומת-ליבם של אנשי הקבוצה אליו. מרצו התוסס גרם לו לא פעם להכות במקל על רצפת האולם או הבמה. יום אחד הסתובב אחד הבחורים שעמד בגבו אליו, כשהיכה משה אפרתי ברצפת הבמה, והביט לעברו! משה קלט בחושו המחודדים שהבחור הגיב על גירוי כלשהו. מה הרגשת? שאל אותו, והבחור ענה: אני מרגיש משהו, ברגל...

"מקרה זה לא הרפה ממני", מספר משה אפרתי בספר "קול, דממה ומחול", שהופיע ב-1981 כאלבום מהודר, המתעד את דרכו בעולם המחול בכלל ואת התהוותה של להקת "קול ודממה", הלהקה היחידה בעולם המשלבת, כגוף אחד, רקדנים חרשים עם רקדנים שומעים. "כעבור זמן מה התחלתי לנסות לעבוד על שיטת המקל המכה ברצפה. אחד-אחד סובבתי אותם, כשהם מפנים אלי את גבם. היו ביניהם כאלה שחשו פחות את רעד המכה. היו שחשו בה יותר. נמצאו כאלה

הקלאסי, יחד עם תורת המוסר העברית, תורה עשירה כליכך בסמלים פנטסטיים. באמצעות להקת 'קול ודממה' אנחנו מגלים מה הם רקדנים, אך בעיקר אנחנו מגלים תרבות שלימה, וזהו הישג לא מבוטל... מספרן הרב, לעומת זאת, של להקות מחול קטנות בצרפת המחפשות לעצמן ייחוד וסגנון משלהן, יש בו כדי לעורר תקווה, שיום אחד נזכה לראות גם בצרפת אישיות יוצרת במלוא מובן המלה. כרגע, אנחנו רואים אצלנו רק חקיינים, שזרחה עליהם אור הגאונות הניאורקלאסית של באלאנשין או של רובינס, או שצלחה עליהם רוח הדמיון המודרני בנוסח מרתה גראהם או אלווין ניקולאס. בקיצור: יש בצרפת שליחים, אבל אין שליחות מטעם רעיון מקורי."

לשון אחר: במשה אפרתי רואים הצרפתים לא שליח, אלא יוצר בעל שליחות. ואם היה למישהו ספק באותם ימים באשר לדרכו האמנותית של משה אפרתי, באו פאריס ומבקריה והכתירו אותו כתגלית העונה: כוריאוגראף מקורי ומיוחד במינו. הקהל הרב שמילא את אולם ה"תיאטר דה לה ויל" מידי ערב ומחא כפיים בהתרגשות ובהתלהבות היה העדות הברורה ביותר ש"קול ודממה" היא, אולי, אחד הקולות היפים ביותר המגיעים מישראל לארזני העולם.

"לה מונד" הקדיש ללהקה מאמר נלהב, האומר: "אין שום אפשרות לצופים בקהל להבחין מי מחברי הלהקה חרש ומי לא. כולם יחד יוצרים גוף דינאמי מגובש מאוד, בעל עוצמה ורמה מקצועית גבוהה. ואין זה פלא שהיצירות של משה אפרתי עבור להקה מיוחדת כזו סובבות סביב בדידותו של האדם, באשר הוא אדם, וסביב נסיגות ההתחברות שלו לשאר בני אנוש. 'פרקים' קולות' היא יצירה המוכיחה בעליל את הדבר המפריד את האדם מן החיה: הקול ההופך הברות סתומות וצלילים שונים לדיבור. תנועות הרקדנים פראיות מאוד, חייתיות מאוד, ואז, לפתע, כשנשמעים צלילים ושברי קולות, דוממת התנועה לרגע חרישי ומתחדשת שוב, הפעם מרוככת משהו, מעודנת יותר, אנושית יותר."

עד כמה להקת "קול ודממה" נחשבת בעולם לאחד משגרירינו הטובים ביותר, כיוון שהיא מוכיחה שכוח הרצון ואמונה חזקה הופכים את הבלתיאפשרי למציאות קיימת, ניתן להבין ממאמרה של דינה מאגי ב"קוטידיאן דה פארי": "אני מעדיפה שלא לקרוא את התוכנייה לפני ההצגה, ולכן, צפיתי בהופעת 'קול ודממה' הישראלית באותה עין ביקורתית שבה אני מבקרת את כל להקות המחול שאני רואה. ראיתי להקה צעירה ותוססת, מלאת חיים ובעלת יכולת ריקודית גדולה. הנאה אמיתית. אבל עם רדת המסך, כשהתברר לי מן התוכנייה הנאה שחלק מחבריה הם רקדנים חרשים, נהפכה ההפתעה להערצה בלתימסויגת ולהתרגשות עמוקה גם יחד. מכל הבחינות, האמנותית והאנושית, להקת 'קול ודממה' היא מופת של אמנות צרופה ואומץלב."

בעשר שנות קיומה של "קול ודממה", שבה הלהקה והופיעה בארה"ב, בקנדה, במקסיקו, בצרפת, בגרמניה, בבלגיה, בשוודיה, בפילנד, בספרד ובאיטליה בהצלחה גוברת והולכת

"איך שרים תהילתה של ירושלים? הווה אומר: בתפילות, רשמתי מפיו ערב פתיחת פסטיבל ישראל ב-1982, בה העלה את "תהילים של ירושלים", לפי מוסיקה של נועם שריף, כיצירה הפותחת את הפסטיבל. "למן ילדותי מצטיירת לי ירושלים כעיר שנקו אליה, כמו מים רבים, כיסופיהם של המון אדם, כעיר שחברו בה יחד תפילותיהם של מאמינים הרבה. ירושלים של תהלוכות הנזירות, משולכות הידיים במדיהן השחורים, של פועלים ערביים הכורעים על ברכיהם ומגיעים מצחם באדמתה, של יהודים בקפוטות, המתנודדים שיכורית-הילה, כערבות ברוח סוערת, אל מול הכותל. ירושלים שמוזות שדי לה בשעריה, צלבים בחלונותיה וחצי הסהר בכיפותיה. ירושלים ששתיים מאותיות האלפבית טבועות בה כמכות קדושה: ש. שדי. שלום. שלם. שלימות. ירו-שלם. ס. סביב. ירושלם הרים סביב לה וד' סביב לעמו. וביחד: ש"ס. כמספר הגידים שמחברים אבריו ועצמותיו של אדם. כל עצם אל עצמו. ירושלים, שמאגדת לה תפילין וצלבים ומחרוזות ענבר. ירושלים של כוהנים, קאדים וכמרים, שמתאגדים בה קריאת מואזין ותקיעת שופר וצלצלי פעמון לשיר הלל אחד, שיר תהילה לירושלים."

וכל אלה נאמרים אצל משה אפרתי בתנועה סוחפת, עשירה, רבגנית ומסעירה.

לאחר שפרש משה אפרתי מלהקת "בת-שבע", הקים יחד עם אסתר נדלר וגבי בר, שתיים מהרקדניות המבטיחות ביותר של "בת-שבע", את להקת המחול האישית שלו, שנקראה "להקת אפרתי", ובה שולבו לראשונה, לצורך היצירה המסיימת את הערב, שנקראה בשם הסמלי "אדם מתחיל יומר", גם אנשי להקת "דממה". השילוב המרגש והמיוחד הזה הביא להקמתה של להקה חדשה, שנולדה מהמפגש בין שני עולמות כה שונים, להקת "קול ודממה". הופעת הבכורה נערכה ב-1978, בערב יצירות חדשות, "הולך בתום", "האני האחר" ו"מרקמים". יצירות מחול מיוחדות במינן, המבוססות על אמרתו של מרטין בובר, "הזיקה, זיקת גומלין היא. האתה שלי ואני, שנינו פועלים זה בזה", ועוסקות באמת באותו מפגש ובאותה זיקת גומלין בין עולמם של הרקדנים החרשים, שקולותיהם המוקלטים שימשו כנתיב מוסיקלי לרקדנים השומעים, לבין עולם הצלילים והמוסיקה, שהיא עולם הגירויים הטבעיים של הרקדנים.

המעניין והמעודד ביותר הוא העובדה, שלהקת "קול ודממה" זכתה במהירות רבה בהצלחה בינלאומית, ששום להקה ישראלית אחרת לא זכתה לה בזמן כה קצר. באביב 1980, כשרק החלה עושה את צעדיה הראשונים, כבר הופיעה ב"תיאטר דה לה ויל" בפאריס, ובפעם השנייה ב-1982.

והנה התברר, שבתחום המחול, לפחות, מהווה ישראל אמת-מידה, שעליה נמדדים הישגים או כשלונות ומשברים. מאמר גדול בעיתון "פיגארו" בצרפת, שנקרא "המשבר הגדול של המחול בצרפת", טוען: "עד כמה אנחנו מפגרים בשטח המחול ניתן ללמוד מלהקת 'קול ודממה' של משה אפרתי, המשלבת את החוש האסתטי שלה, שמקורו במחול

רות אשל

סדנא לכוריאוגראפיה

סדרת הרצאות (בליווי שיקופיות)
על התפתחות המחול האמנותי בישראל

הוד הכרמל, ת"ד 55820, חיפה 34987, טלפון 04-246093

RUTH ESHEL

Choreographic Workshop

Lecture-Series about the Development
of Stage-Dance in Israel

P.O. Box 55820, Hod Hacarmel
Haifa 34987, Tel.: 04-246093

ביצירות שיצר אפרתי עבור הלהקה הלכה ונתגבשה אמירה אישית ואנושית יותר, והלכה ונתעשרה, בעקבות המפגש בין שפת התנועה של הרקדנים החרשים ושפת המחול, גם שפתו הכוריאוגראפית.

ב"טיוטות", שנוצרה ב-1986, כוריאוגראפיה רב־גונית מאוד, תיאטרלית וחזקה מאוד, נשמע קולו של יוסי בנאי קורא שיר של לאה גולדברג על אודות הזמן החולף. אפרתי "תרגם" את השיר לשפת התנועה של החרשים, והתוצאה היא קטע של תנועה מרגשת ועוצרת נשימה ביופיה.

"טיוטות" נוצרה בתוך אותו מאבק מתמיד של להקה חסרת אמצעים, הנתמכת לא־נתמכת על־ידי משרד החינוך והתרבות, והמתקיימת בעיקר מתרומות של קרנות פרטיות. אפרתי חשב אפילו על סגירת הלהקה לאחר הופעת הבכורה של "טיוטות", אם לא תגדל התמיכה הרשמית בלהקה. הרהורי הכפירה הללו הדליקו אור אדום והתמיכה גדלה משהו. עוד קצת מרווח נשימה.

"אתה אומר לעצמך לפעמים, שדווקא הקשיים מגרים אצלי את הדמיון," מהרהר משה אפרתי בקול רם. "יכול להיות שזה קצת צודק. יכול להיות שהקשיים מכריחים אותי להצטמצם ולמצות את המקסימום ממה שיש לי, לא להתעסק בטריקים תיאטרליים, תפאורות מסובכות, פעלולים וכל מיני הוקוס־פוקוס, אלא להתרכז בעיקר ברקדנים שלי ובאמת הפנימית שלהם ושלי. לא פעם חזרתי ואמרתי שאני לא עובד סוציאלי, אלא אמן, יוצר. ואת האמת הפנימית הזאת של הרקדנים ושלי אני מעביר לבמה. ולא חשוב מי חרש ומי שומע וכמה חרשים משתלבים בלהקה. מה האמת? אמת אנושית פשוטה מאוד: על הכל אפשר להתגבר. עם הרבה רצון ודמיון והרבה התמדה. הנה, זאת האמת שכל אחת מהיצירות שעשיתי מבטאת ואומרת. הבנאדם הרי זקוק לגירויים כל הזמן, והחיים, הזכרונות, הצלילים, השתיקות והקשיים מספקים לו אותם ללא הרף..."

בשנת 1987 עברה הלהקה ובית־הספר שליידה לאולפן חדש, ברחוב הירקון, לבית משלה, אחרי נדודים ארוכים.

אריה יאס הוא עיתונאי ומנהל הסיוורים של להקת "קול ודממה".